

Trdinov »poizkus nacionalne epopeje« in vplivi moderne misli

Andraž Jež

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
<https://orcid.org/0009-0005-1696-268X>
andraz.jez@ff.uni-lj.si

V prispevku izhajam iz širšega premisleka, ki v razmeroma kratkotrajnem zanimanju za veliki ep v slovenščini v dobrem desetletju pred letom 1848 in po njem prepoznava prehodno obdobje med dobo verzov za redke bralce in dobo proze za mnoge bralce. To v grobem zaznamuje zaton fevdalnega literarnega življenja in vznik literarnega življenja meščanske in nacionalne družbene ureditve. Epika je med Slovenci zamrla skoraj istočasno, kot je literarno daljnosežnejše liberalno krilo slovenskega nacionalnega gibanja v središče rastoče literarne javnosti prvič v slovenski zgodovini postavilo umetniško prozo. Neobstoje lom sočasnih vplivov, ki so med tridesetimi in petdesetimi leti legitimirali obsežne pripovedne forme, ne da bi se odpovedali prestižu verza, je mogoče analizirati na primeru tedanjega Trdinovega pisanja. Čeprav je njegov »Bran in pogin Japodov« (1851) značilnejši ep, se v tem članku posvečam »Pripovedki od Glasan-Boga« (1850), poskusu »narodne epopeje«, ki jo kljub zelenemu vtisu starinskosti berem kot za svoj čas izrazito sodobno besedilo.

Ključne besede: slovenska književnost / Trdina, Janez / romantika / razsvetljenstvo / nacionalni ep / folklorizacija / 1848 in Slovenci

Janez Trdina: pionir meščanske naracije med razsvetljskim razumom in romantičnim folklornim mitom

Slovenija, Slovenska bčela in Ljubljanski časnik, politični časniki, ki so se za kratko uveljavili med revolucionarnim vrenjem ali v prvih letih zmogovite kontrarevolucije (1848–1851), so novo nacionalno senzibilnost vezali na epsko formo. Uredniki in publicisti so na nepolitičnih straneh slovensko čuteče avtorje opogumljali za pisanje v slogu Homerja ali srbskega ljudskega slovstva, ki ga je med nemškimi filologi populariziral Vuk Karadžić (Paternu, »Struktura« 10; Gandar 232–234). Ob tem časopisju so se politično in estetsko formirali dijaki zadnjega letnika ljubljanske gimnazije, v glavnem izobraženi kmečki sinovi, ki jih je

51

razgibalo revolucionarno vrenje. Med njimi je bil Mengšan Janez Trdina (1830–1905).

Za dandanašnje oči se njegovi zgodnji teksti od ustvarjanja Levstika, Jurčiča in prihodnjih avtorjev razločujejo po očitni arhaičnosti, ki jo še poudarja Trdinova izbira starodavnih tem. Po mnenju Matjaža Kmecla v študiji *Od pridige do kriminalke* Trdine v tistem obdobju ne moremo šteti med avtorje nove, nazornejše naracije. Tako po odsotnosti čutnih vtisov kot po togi moralni poučnosti naj bi namreč prejkone sintetiziral nabožno prozno tradicijo, »le vera je druga« (Kmecl, *Od pridige* 65). Janko Kos Trdinovemu tedanjemu slogu pripiše nekoliko modernejše vplive, saj da »sledi še tradiciji razsvetljsko satiričnega pripovedništva, kar se pozna tudi v tehniki opisov, naracije in dialoga« (Kos, »Levstik« 261); pri obeh sodbah pa je jasna konotacija epigonstva, zaradi katerega Trdinovo tedanje pisanje ni moglo imeti neposrednega vpliva na nadaljnji razvoj slovenske meščanske proze.¹

Vseeno je bil prav v tem času, torej skoraj desetletje pred prvo slovensko umetniško novelo in proznim literarnim programom Frana Levstika, Trdina tudi za slovensko literarno zgodovino najbrž prvi umetniški avtor, ki je kot privilegiran literarni medij laične meščanske senzibilnosti v slovenščini prepoznal prozne vrste. Medtem ko sta se nabožna proza predhodnih desetletij (Franca Veritija idr.) in celo laična povest *Sreča v nesreči* Janeza Ciglerja iz leta 1836 izogibala idejnih problematik in umetniških pretenzij,² se je Trdina že s svojimi najzgodnejšimi spisi profiliral kot samonikel pisec, ki je v prozi – sicer res poučno in brez opisovanja čutnih vtisov – ovekovečil novo, nacionalno identifikacijo in njene problematike.

To se z zgoraj navedenima ugotovitvama literarne zgodovine ne razhaja nujno; skladno je s Trdinovimi številnimi zanimivimi ambivalentnostmi tako vsebinske/nazorske kot slogovne narave, na katere moramo biti pri analizi pozorni.³ Opus globoko vernega katolika, obenem pa politično

¹ Prav tako so njegove najzgodnejše prozne poskuse primerjali s proznimi t. i. ljudskimi knjigami (nem. *Volksbücher*) (Slodnjak, *Slovensko slovstvo* 157), ki so od 15. stoletja za manj izobraženo bralstvo prirejale viteške romane v različnih evropskih jezikih (Hladnik, pogl. 2.2).

² Še več, Matevž Ravnikar je povesti Christoph von Schmidu populariziral prav kot nekakšen ščit proti sočasni umetniški literaturi; verjel je, da naj bi te povesti slovenske duše očistile kvarnega vpliva evropske poezije od sredine 18. stoletja, ki je bila po njegovem »najbolj prekanjeno izmišljeno sredstvo za rušenje prestolov in oltarjev« (nav. po Pogačnik 244).

³ V poznejšem prispevku tudi Kmecl izpostavlja, da je Trdina »svojevrsten pojav v slovenski književnosti, saj se je s svojim pisanjem gibal med dvema skrajnostma: nekakšnim čudaškim zaostajanjem na eni strani oz. prehitevanjem siceršnjega razvoja po drugi« (Kmecl, »Trdina« 321).

liberalnega in progresivnega nacionalista Trdine – ki se je tako zaradi svojih radikalnih političnih stališč kot zaradi vzkipljivosti zapletal v »nenehne konflikte, pogubne za njegovo učiteljsko in pisateljsko kariero« (Dovič, »Mehka cenzura« 1) – je v mnogočem dolgoval različnim tokovom razsvetljenstva. To se pozna tako v pisateljevem nasprotovanju klerikalnemu konservatizmu⁴ in »gospodi« (ki pa jo je izenačil z Nemci) kot v njegovem senzualnem pogledu na svet; ta se ni manifestiral le v Trdinovem nepopustljivem opazovanju sebe in drugih, temveč tudi v suverenih težnjah k humanistični znanstveni metodi, pozneje razmehoma neznanih za literate. V svojem »Pretresu slovenskih pesnikov« je tako že leta 1850 v zametkih prepletal literarnozgodovinsko in kritično metodologijo. V naslednjih desetletjih je razvijal etnografske nastavke, izid močno romantizirane zgodovine Slovencev, ki jo je pisal kot gimnazijec ob koncu štiridesetih let, pa je leta 1866 poskušal preprečiti prav iz znanstvene zavezanosti dejstvom, ki so ga odvrnila od nekaterih nekdanjih zanosnih predpostavk (a jo je Matica pod konservativnimi prvaki kljub temu izdala).

V duhu razsvetljenstva je tudi njegova ostra kritika ljudske vraževernosti; toda ta vraževernost je stranski produkt iste folklorne zapuščine, ob kateri se je Trdina nenehno romantično navdihoval tako vsebinsko kot slogovno – in to mnogo bolj kot katerikoli drug slovenski prozaist do druge svetovne vojne. Še več: romantik Trdina se je pogosto naslonil prav na tisti mitološki del folklore, ki se scientističnemu, metodološkemu duhu razsvetljenstva najbolj izmika. Pa tudi s tem pisateljevih dvojnosti ni konec: čeravno je Trdina v obeh obdobjih svojega leposlovnega objavljanja (1847–1852 in 1881–1905) zaslovel prvenstveno s fantastičnimi pripovedmi,⁵ je bil od svojih srednjih let naprej tudi avtor več informativnih avtobiografij. Najdaljša med njimi, osupljivo iskreni *Spomini*, ki je prvič izšla šele po drugi svetovni vojni,⁶ je ob Kersnikovi prozi z začetka osemdesetih let v observaciji sebe in družbe morda res najbliže realistični

⁴ Antipatija pa je bila vzajemna; še v poznih osemdesetih letih 19. stoletja so bile za osrednjega katoliškega ideologa Antona Mahničja Trdinove *Bajke in povesti* (med katerimi danes nekatere berejo v osnovnih šolah) »prava kloaka, ki se vije skozi letnike *Ljubljanskega zvona*, kloaka, v katero se zliva vse, kar se da misliti najbolj ostudnega in kosmatega – prava ‚kvintesenca‘ mladoslovenskega liberalstva!« (Mahnič 426).

⁵ Mladi Anton Slodnjak »Pripovedko od Glasan-Boga«, ki se ji posvetim v nadaljevanju, razglasi za sploh »najbolj fantastično slovensko povest« (Slodnjak, *Pregled* 175).

⁶ Njegovih 27 zvezkov nesistematičnih etnografskih zapiskov o Dolenjski (s številnimi opisi seksualnosti, vulgarnosti in krutosti) iz časa po politični prisilni upokojitvi leta 1866 pa sploh ni bilo vključenih v *Zbrano delo*. Predvsem po zaslugi zanimanja slovenskih folkloristov jih je leta 1987 v uredništvu Snežane Štabi in Igorja Krambergerja izdala Univerzitetna konferenca ZSMS v treh knjigah kot *Podobe prednikov*.

senzibilnosti (prim. Dolgan), s katero največkrat povezujemo ustvarjanje slovenskega liberalnega meščanstva v desetletjih pred prvo svetovno vojno.

Kot je pred leti v predgovoru zbornika o Trdini zapisal urednik Marijan Dovič:

Pogled v njegovo »delavnico« je osupljiv: besedila so talilni lonec, v katerem se brez jasnih razmejitev mešajo fikcija, folklor, miti, sodobne in zgodovinske »realije«. Pisateljeva bujna domišljija in ustvarjalni eklekticizem onemogočata razločiti, kaj je tu sploh vstopni material, surovo gradivo, in kaj je »obdelava«. [...] Trdina še vedno ne razmišlja v okviru diskurzivnih ločnic, ki se nam danes zdijo samoumevne. Ko piše, enostavno piše, uporablja vire, imaginacijo, domisleke, nepreverjene čenče. (Dovič, »Sto let« 12)⁷

Nič manj kot za znamenito zrelo delo *Bajke in povesti o Gorjancih* (1882–1888) je omenjeno prepletanje starinskih in modernih avtorskih strategij značilno tudi za Trdinova najzgodnejša dela, na katera je močno vplivalo nacionalno vrenje leta 1848 – in ki so večini današnje slovenske (tudi bralske) javnosti povsem neznana ali v najboljšem primeru obskurna.

V prispevku bom »moderne« elemente Trdinovega pisanja (ki naj pomenijo toliko kot znamenja sprememb v pojmovanju sveta, sebe in literature nasproti drugim elementom, ki so bili pisanju inherentni že v prejšnjih stoletjih) prepoznaval v mladostnem poskusu nacionalnega epa »Pripovedka od Glasan-Boga«. Pokazal bom, da specifična razporeditev sočasnih literarnih vplivov izhaja iz kulturnega obzorja časnikov, ki so Trdino spodbodli, a jih tudi presega in v nekaterih segmentih anticipira senzibilnost mladoslovencev naslednjih desetletij. Preplet arhaizirajočih in modernizirajočih tendenc, ki naj jih osvetli analiza tega epskega poskusa, je v širšem kontekstu po ugotovitvah Marka Juvana značilen za romantične epe, ki »so pripovedno sooblikovali identiteto modernega posameznika ali kolektivnega individuuma – naroda« (Juvan xv).

Tri kategorije meščanske modernosti: Trdinov poskus epa med folklorizmom, nihilizmom in družbeno pogodbo

»Pripovedko od Glasan-Boga«, »poskus narodne epopeje Slovencev«, kot se glasi njen podnaslov, je Trdina napisal v prvih mesecih študija na Dunaju in jo leta 1851 objavil v *Ljubljanskem časniku*. Na prvi pogled

⁷ Podobno, čeravno manj prizanesljivo, Kmecl v svoji sijajni študiji začetkov slovenske meščanske proze Trdino imenuje »najbolj čudnega bastarda tistočasne slovenske literature« (Kmecl, *Od pridige* 65).

je obrnjena striktno v preteklost. Trdina je v pripovedi fingiral sintezo nacionalne zgodovine, pri tem pa se je naslonil tudi na mitološke osebnosti. Matiček (kot je Glasan-Bogovo rojstno ime), posinovljenec kralja Matjaža, je v začetku zgodbe duhovnik. Je prirojeno inteligenten in obenem globoko verujoč. Potem ko spreobrne več grešnikov, preneha jesti in piti ter se prehranjuje z mano iz raja in pije vodo »iz tretjega neba«. Šele ko uspešno spreobrne vojsko turških psoglavcev, postane znan kot Glasan-Bog. Nepričakovan zaplet, ki motivira osrednjo zgodbo, sledi s smrtjo Matjaževe mladostne ljubezni Marice. Čeprav je bila ta skozi življenje kot barska plesalka primorana proti svoji volji izpolnjevati želje pijanih nasilnežev, jo družba v glavnem prepozna kot nesveto lahkoživko – in tako jo vidi tudi Glasan-Bog. Potem ko angel, ki njeno dušo spremlja v onstranstvo, več kot en dan ne obišče Glasan-Boga, temu razloži, da Bog Maričino ubožno življenje med ljudmi ceni bolj kot njegovo puščavništvo. Glasan-Boga prvič popade zavist, v krščanstvu eden od sedmih smrtnih grehov, njegov spor z Bogom pa se do konca »Pripovedke« le še pogloblja. Družbo angelov zamenja s tremi zlobnimi škrti, ki izpolnijo vsako njegovo željo in ga tirajo bliže peklu. Potem ko v njegovi službi zavlada turški vojski, se naposled odtrga od vsakršne pripadnosti, kar pomaga združenim junakom slovenske mitologizirane preteklosti, da v boju z vse bolj neorganizirano in nemotivirano turško vojsko Glasan-Boga premagajo.

Ideološki okvir je torej vsaj navidezno tradicionalno katoliški; dobrim katoliškim Slovincem v izhodišču nasproti stojijo zlobni Otomani, kar je pogost motiv iz slovenskega ljudskega slovstva. Temu ustrezno je karakterizacija (s potencialno izjemo Marice, razmeroma stranskega lika) plitva in v glavnem služi poosebljenju različnih moralnih tipov. Liki so torej alegorije, poleg tega pa imajo nadnaravne moči. Fantastična alegorična abstrakcija je skratka – v skladu s Kmečlovimi in Kosovimi ugotovitvami – res še daleč od čutno nazornega in detajlnega opazovanja v meščanski prozi prihodnjih desetletij in bliže krištofšmidovski,⁸ starejši nabožni prozi.

V upoštevanju sočasnega literarnega konteksta pa se »Pripovedka« pokaže tudi kot razmeroma inovativna artikulacija vplivov v produktivni komunikaciji z aktualnimi literarnimi tokovi. Skozi analizo se izčisti ena

⁸ Srečni konci pa so se pri tem prehodu najprej ohranili (kot jasno kaže večina jurčičevske proze). Medtem ko so v kmečki prozi v slogu krištofšmidovske ostali standard vsaj do inovacij Franca Ksaverja Meška (pogosto pa tudi pozneje), jih je umetniška literatura, ki se je v sedemdesetih letih 19. stoletja vse bolj bližala realizmu, srečne konce postopoma (včasih, npr. pri Tavčarju, pa niti ne tako postopoma) opuščala, preden sta jim prestiž resno (in kljub nekaj poznejšim prekinitvam razmeroma trajno) načela nova romantika in naturalizem.

od možnih konstelacij literarnih nazorov, kakršne so v dveh desetletjih od verzov za redke izobražence privedle do prevlade meščanske umetniške proze za mnoge v literarni javnosti meščanskega nacionalnega gibanja. V predpostavljani konstelaciji pa je celo zelena arhaičnost teksta zelo v koraku s časom.

Vzratna modernost: Herderjev folklorizem

Prvi v tem času izredno daljnosežen vpliv je za bralca z minimalnim poznavanjem literarne zgodovine transparenten – in se s fokusom na preteklost nikakor ne izključuje. V izumljanju herojske zgodovine Slovencev z imitacijo folklorne forme in njenih prepoznavnih tropov je Trdina, tako kot glavnina romantikov vzhodno od Rena, dedič Herderja. Še prav posebno so Herderja občudovali slovanski nacionalno čuteči romantični inteligenti, k čemur je prispevala njegova idealizacija Slovanov.

Prav to Trdina izpostavi, ko v svoji krajši avtobiografiji razglablja o Herderjevem vplivu na svoje pisanje:

Z veliko radostjo pa se spominjam še dandanes Herderja, ki je imel toplo srce tudi za nas Slované, kar je bogme presneto redka prikazen v nemški literaturi. Jako mnogo prekrasnih misli in nazorov, za katere sem mu še zdaj hvaležen, sem našel v njegovih: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. (Trdina, »Moje življenje« 509)

V svojem daljšem življenjepisu Trdina pove, da je to delo, ki ga je prebiral med svojimi študijskimi počitnicami na Dunaju, oblikovalo njegove religiozne poglede na božjo previdnost, ki so vključevali tudi »napredek človeštva« (Trdina, »Spomini II« 57). Sicer pa Herderja v svojem opusu omeni komaj kdaj.⁹

To je po svoje nenavadno, saj se pri Herderju (prek romantične filologije) zagotovo napaja tudi značilno Trdinovo folkloriziranje,¹⁰ ki je

⁹ Ena od omemb se presenetljivo nahaja v orisu treh konj v nedokončani zgodnji družbenokritični »Pripovedki od zlate hruške« iz leta 1850. Ti konji »so tudi človeški jezik znali in zatorej po dokazu verjetnega [tj. verodostojnega] Herderja tudi um in pamet imeli« (Trdina, »Pripovedka od zlate hruške« 133).

¹⁰ Sodeč po Leerssensu Herderju dolguje »vse romantično (in poznejše) ukvarjanje s popularno kulturo, od zbirk pravljic bratov Grimm do rojstva folklornih študij« (Leerssen, *National Thought* 97). Časopisi, ki so mlade pesnike okoli leta 1848 vneli za epiko, osnovano na ljudski, so se večkrat sklicevali nanj. Podobno kot pri Trdini so tudi časopisne omembe »veliciga nemskiga Herderja« kljub značilno protinemškemu sentimentu nadvse laskave (»Slavenov prihodnost« 1).

najopaznejša karakteristika »Pripovedke od Glasan-Boga«. Tudi motivi v glavnem izhajajo iz slovenskega ljudskega izročila. Med njimi so godec pred peklom in številni psevdohistorični, torej takšni zgodovinski liki, ki jih je folklor znatno mitologiziral: kralj Matjaž, mitološki odrešitelj Slovencev, ki ga v Trdinovem epu izpostavlja tudi zgodnejša literarna zgodovina in je vsaj v Trdinovem času (prim. Majer) veljal za mitsko preoblikovanega ogrskega kralja Matijo Korvina (v madžarščini imenovanega Hunyadi Mátyás);¹¹ Ravbar oz. baron Adam Rauber iz Domžal, heroj pesmi o bitki pri Sisku in drugih pesmi o bojih z Otomani; Pegam in Lambergar, lika iz slovenske ljudske romances o zgodovinskem turnirju med katolikom Krištofom Lambergom, herojem, ki se je bojeval za Friderika II. Celjskega, in češkim husitom Janom Vitovcem, mitološko popačenim v triglavega zlikovca Pegama. Kot mimogrede lahko razberemo iz Trdinove *Zgodovine slovenskega národa*, je celo naslovni lik folklorno predružačena zgodovinska osebnost: »[T]urški vodja Hasan-beg je bil z imenom Glasan-bog vpleten v eno najkrasnejših domorodnih pripovedk« (101). Zagotovo nezgodovinski škrti tako kot etimologija njihovega poimenovanja izhajajo iz germanske mitologije, Trdina pa jih je najbrž pripeljal iz slovenske folklore, ki jih je že prej podomačila, podobno kot je v več mitologijah najti psoglavce oz. pasjeglavce, ki jih je slovensko ljudsko izročilo (in za njim Trdina) izenačilo z otomanskimi osvajalci v zgodnjem novem veku (Logar 371; prim. Slodnjak, *Slovensko slovstvo* 158).¹²

Toda ne smemo spregledati, da način Trdinovega urejanja mitološkega in psevdohistoričnega materiala dolguje razmeroma recentnim virom. Literarna zgodovina je že zgodaj prepoznala navezavo Glasan-Boga na južnoslovansko ljudsko epiko. Ivan Grafenauer je pred prvo svetovno vojno zapisal: »Trdina hoče ustvariti v tej pripovedki po vzoru srbske epopeje o kraljeviču Marku slovenski ep o kralju Matjažu v zvezi z raznimi drugimi narodnimi junaki« (Grafenauer 49). Toda »epopeje«, ki so srbske epe (kot Trdina slovenske mite) kompletirale v integralen cikel, niso nič starodavnega; očitno je šele nemški klasični filolog Friedrich August Wolf, ki je Homerjeva epa interpretiral kot dva niza ljudskih pesmi in nad katerim se je navduševal tudi Trdina, številne romantične filologe konec 18. stoletja opogumil, da so južnoslovanske epe o kraljeviču

¹¹ Marija Klobčar v nedavno izdani študiji provokativno dokazuje, da je bila dozdajšnja atribucija napačna in da je mitološki kralj Matjaž zasnovan na Karlu Velikem.

¹² Kot kaže, je tudi turška folklor poznala podobno bitje; sodeč po navedbi iz vira v turščini (Ögel) v za zdaj sicer šibkem angleškem wikipedijskem geslu je *itbarak*, »psoglavo, temno človeško bitje«, drugače od svojega slovenskega mitološkega pendanta prihajal z »neznanega severozahoda« Azije.

Marku po homersko sestavljali v epske cikle. Trdino, ki je želel ta model aplicirati na raznolike slovenske ljudske pesmi, največkrat postavljajo v zvezo s Siegfriedom Kapperjem.¹³ Ta je malo pred izidom »Pripovedke« primerjal homersko in srbsko epiko, nedolgo za njim pa na osnovi skrbno preučenih Karadžičevih srbskih narodnih pesmi (Hrabal 49) napisal ep o carju Lazarju in kosovski bitki,¹⁴ »svobodno kompozicijo po [...] lastni domišljiji« (Subotić 91).

Ne preseneča, da je tudi Trdina slovenske ljudske junake in njihove zgodbe vključil in kombiniral zelo svobodno (prim. Ilešič 27); med drugim je ob likih iz slovenske folklorizirane zgodovine razmeroma osrednje mesto namenil junaku Prešernove Turjaške Rozamunde Ostrovrharju, ki ni ne folklorna ne zgodovinska figura (prim. Slodnjak, *Slovensko slovstvo* 158; Logar 371).

Zaradi eklectizma, s kakršnim je Trdina »združ[il] v eno epsko celoto narodne zgodbe o kralju Matjažu itd.« (Ilešič 27), pa ta »celota« nikakor ni sklenjena, kar je točno zaznal že mladi Anton Slodnjak. Trdinov poskus nacionalnega epa, ki ga literarni zgodovinar vendarle imenuje za »čudovito fantastiko« in ob *Krstu* »[naj]originalnejši poskus oživiti slovensko preteklost«, zanj ni bil koncizna celota, temveč prej inspiriran, a nesistematičen konglomerat. Trdina naj bi

v »Glasan-Bogu« nakopičil v boleštni bistroidnosti s pomočjo simbolov narodne in umetne pesmi krvava poglavja iz naše zgodovine, dviganje in padanje narodne duše, boje in zmage, a vse to združil s porazi, kakor jih doživlja sleherno človeško srce. Prešernov *Krst* je premišljen in premerjen do poslednjega odtenka v ritmu, besedi in vsebini, Trdina pa, sin [leta 1848] obnovljene narodove volje po svobodi, je brez mere in merila vrhovatil motiv na motiv, pripovedko na pripovedko, misel na misel. (Slodnjak, *Pregled* 174–175)

A »brez mere« ne implicira le, da je bilo kopičenje motivov robustno,¹⁵ temveč tudi, da je bilo brez zaslonbe v starejših poetikah – kar je zlasti

¹³ Prav Wolffa in Kapperja literarna zgodovina med potencialnimi vplivi na »Pripovedko« imenuje največkrat.

¹⁴ Od drugih v tistem času lahko navedemo cikla Joksima Noviča Otočanina *Lazarica ili Boj na Kosovu između Srba i Turaka* (Novi Sad, 1847) in Petra Aleksejeviča Besonova *Лазарица. Народные песни, предания и рассказы сербов о падении их древнего царства* (Moskva, 1857), nastajali pa so še v naslednjih desetletjih; njihovo proceduro ilustrira podnaslov cikla Elodieja Lawtona Mijatoviča *Kossovo. An Attempt to Bring Serbian National Songs About the Fall of the Serbian Empire at the Battle of Kossovo into One Poem* (London, 1881).

¹⁵ Stanko Janež naravnost pravi, da je povest »zglede umetniško nepregnetene folklorne snovi« (Janež 19).

v kontekstu revolucionarno izzvane »volje po svobodi« kajpak jasen odmik od krištofšmidovstva. To na videz amatersko »nezmernost« torej lahko vsaj potencialno povežemo s pripovedno smelostjo, ki nas posredno bliža tudi nekemu drugemu, morda najzanimivejšemu vidiku Trdinove modernosti.

Zavrnjena modernost: Byronov individualizem

Kljub nedvoumnemu Herderjevemu vplivu in dejstvu, da je bil celo namen napisati »nacionalni ep« literarna noviteta prve polovice 19. stoletja,¹⁶ se Trdina s svojo literarizacijo folklornih mitov še vedno zdi nesistematičen starinar, romantično zagledan v preteklost. V »Pripovedki od Glasan-Boga« pa lahko najdemo tudi neko drugo (in na drugačen način romantično) moderno dimenzijo, ki jasneje napotuje v smeri razcveta meščanske proze. Do Georgea Gordona Byrona, ki je s svojo famo učvrstil angleški romantični motiv upornika v razkolu z družbo, demoničnega individualista, ki ne pristaja na toga in suhoparna pravila, je bil Trdina – kar ne preseneča – ambivalenten. A so kljub njegovi pregovorni zavezanosti folkloristični inspiraciji omembe Byrona v njegovem opusu konkretnje in pomenljivejše od omemb Herderja.

Byrona je Trdina spoznal že med študijem, njegov prijatelj in sošolec, pesnik Fran Jeriša, pa je celo prevajal *Hebrejske melodije*, in to že tedaj iz angleščine, ter jih leta 1852 objavil v *Kmetijskih in rokodelskih novicah*. V *Mojem življenju* Trdina o angleškem pesniku, »za katerim je šlo toliko posnemalcev v vseh kulturnih narodih in tudi med Slovani«, zapiše:

Byron je pel res svobodno, kakor mu je velevala svobodna duša. Mladino more ta pesnik očarati in oduševiti, če je le količkaj dozvetna. On riše odločne, energične značaje, ki se ne boje ni greha ni pekla, ni Boga ni hudiča. Na svojem uverjenju stoje nemični kakor granitna skala. Byron je pesnik nepopustljive, brezobzirne volje, ki ne mara nobenih koncesij, nobenega kompromisa. (Trdina, »Moje življenje« 534)

Čeravno iz teh vrstic govori pisateljeva očaranost nad Byronovo strastno svobodoljubnostjo, se Trdina retorično skrije za Matijo Valjavca, še enega tedanjega avtorja epov, ki naj bi se Byronovi »oblasti [...] podvrgel vsaj za nekaj časa« (534). V daljših in iskrenejših *Spominih* pa Trdina prizna, da

¹⁶ Kolikor se že ideja »nacionalnega epa« dandanes zdi arhaična, pravzaprav ni veliko starejša od samih nacionalnih gibanj; eno prvih rab besedne zveze je najti v recenziji *Pesmi o Nibelungih* izpod peresa Jacoba Grimma iz leta 1807 (Leerssen, »Notes« 260).

nad Byronom ni bil le navdušen, temveč ga je pojmoval kot nekakšnega nepričakovanega bližnjika v nazorih, kakršni, pomislimo, v periferni Kranjski tik po restavraciji niso bili prav pogosti – in kakršni so Trdino celo pri sebi spravljali v zadrego. Radikalno brezobzirni individualizem in ekscesni senzualizem sta šla onkraj liberalne civilne misli (posebno periferne), samoutemeljevanje nove družbe pa je bilo ideološko zavezano novemu (nacionalnemu) tipu *skupnosti* – in ne dražljajev nenasitnim *posameznikom*, ki so s skupnostjo sprti. Trdina je bil očitno razpet med oboje, pri Byronu pa ga je privlačil prav radikalni imoralizem:

Prebral sem ga večkrat in vsaki pot z večjim navdušenjem. Čudil sem se, ko sem našel sem ter tja misli v njem, katere so obhajale včasih tudi mene, n. pr., da človeka ne veže nikaka prava dolžnost, ljubiti brate in sestre; ali pa, da se ne potrebujemo kesati epikurskih veselici. Kain, Sardanapal, Don Juan imajo nekoliko žilic v svojem bitju, ki so zelo v žlahti z mojim tistega časa. Mogočno mi je imponirala vrsta, ki se pojavlja v dveh pesmih: Res – grešil sem to in to – toda se nikakor ne kesam. Subjektivnost, individualnost zahteva energično v vsaki misli svoje pravice. [...] Povsod in tudi v ljubezni se kaže neomejenega svobodnjaka. [...] Posebno me je zanimala grozovitost idej, elementarnost strasti, ki švigajo skoz njegove poezije kakor strele iz temnih oblakov v temno noč. Zaljublil sem se vanj za vse reči, razen za eno, da je svojo mater tako slabo ljubil in spoštoval. Prav za prav me je odbila od njega ta okolnost, drugače mogoče da bi ga bil prebral vsako leto trikrat. (Trdina, »Spomini II« 273–274)

Digresija postane zgovorna, če te Byronove razsežnosti beremo navzkrižno z naracijo epa *in* z lastnostmi, pripisanimi naslovnemu junaku Glasan-Bogu. Potem ko se kot otomanski voditelj zapriseže peklu, se vse bolj odvrča od kakršnekoli pripadnosti (tudi islamske) in se naposled udinja le svojim megalomanskim strastem. V dolgem govoru o sebi in svoji relativistični etiki ob koncu epskega poskusa Glasan-Bog reče tudi:

»Deček sem služil *Boga*, mladenič sem služil škrate, pa postal sem možak in možak bom služil *samega sebe*. Več ne potrebujem gospoda in njegove službe in pičle plače. Od zdaj sem svoj gospodar, svoj vodja in svoja lastnina. [...] [S]vobodni možak in sluga nikogar bom ta svet končal in si ustvaril drugega, meni po volji, meni v veličast in v službo in meni v popolno vdanost.« (Trdina, »Pripovedka od Glasan-Boga« 112)

Po tem radikalno individualističnem govoru Trdinov vsevedni pripovedovalec nadaljuje:

Tako je govoril Glasan-Bog in vse čednosti in vse pravice, ki jih kristjan, Turek in nevernik spoštujejo, so mu zdaj nespametno bledenje, traparija in nična, abotna

zmišljenost. Več ne misli na pogoj, ki so ga pred dvobojem Turki s kristjani sklenili, več se ne spomni, da je on sam ta pogoj nasvetoval, potrdil in podčrtal. Odpovedal se je vsem gospodarjem in njih lastninam, odpovedal se je tedaj tudi božji vernosti in zvestobi. (113)

In tu se lahko vrnemo k Trdinovemu byronizmu; v svoji razviti fazi Glasan-Bog ni le junak, po vsej verjetnosti navdihnjen z Byronovimi, temveč osupljivo natančno pooseblja prav tiste byronovske razsežnosti, v katerih se je Trdina po lastnih besedah lahko prepoznal. V tem smislu pa je zelo nenavadno, da se *konotaciji* obeh Trdinovih opisov, Glasan-Boga in Byrona, ne bi mogli bolj razlikovati – in da je naslovni junak veličastnih proporcev, sicer alegorija Trdinovih najljubših byronovskih lastnosti, nedvoumni antagonist, negativec. Pripovedovalec ne kaže nikakršne afinitete do njega in bralcu neprestano onemogoča identifikacijo ali sočustvovanje z njim.

Naši domnevi o Trdinovem obračunu z lastno fascinacijo nad byronizmom pisatelj posredno pritrudi v *Spominih*, in to prav na mestu, kjer opisuje svoje ustvarjanje »Pripovedke«. Ne da bi se neposredno navezal na svoj odnos do Byronovih junakov, zreli Trdina potrdi samokritično avtobiografsko noto¹⁷ (pa tudi prevlado avtorskega nad folklornim) v svojem poskusu epa:

Iz kratkih, pokvarjenih, nerazumnih pravljic sem osnoval dolge, narodnim podobne pripovedke. [...] Najdaljši teh povesti sem dal ime: »Glasan-Bog«, zmes več narodnih povedek in podob svoje fantazije in glave. *Vsekakor je več mojega kot narodnega*. Pisal sem jo neskončno hitro, z ognjeno dušo in takim veseljem, kakor nobene reči ne prej ne pozneje. Narisal sem usodo človeka, katerega strasti in zgodbe od prve svetosti odvrnejo in ga dopeljejo nazadnje v popolno nejevero in svobodo, v kateri pogine. *Vidi se, da sem zajemal tu iz svojega življenja in srca*. (Trdina, »Spomini II« 157; moj poudarek)

Do nihilizma naslovnega junaka »Pripovedke od Glasan-Boga« je pisatelj torej čutil afiniteto na osebni, *estetski* ravni. To kaže, da je svoj privatni pogled v skladu z ideologijami nove dobe že pojmoval do neke mere avtonomno, ne pa še dovolj, da bi to svojo afiniteto sprejemal brez zadržkov. In v metaliterarnem smislu je Trdinov *pripovedovalec*

¹⁷ Trdina torej tu ne kritizira konservativnih bleiweisovcev kot v nekaterih drugih delih, temveč na Glasan-Boga prenese njihov očitek njegovi lastni politični liniji. Zreli Slodnjak glavnega junaka epskega poskusa označi za »nemirnega človeka – nekaj[o] poosebljenj[e] liberalizma« (Slodnjak, *Slovensko slovstvo* 158); individualizem likovega liberalizma je, predpostavljamo, dodatno zaostren zaradi očitnih sledi byronovstva, torej še ene Trdinove dokazljivo avtobiografske črte – in posledično je zaostrena tudi kritika.

v (nič manj kot) ostri kritiki *pisateljevih* osebnih preferenc nadvse moderen. Trdina je očitno sodil, da je, v sodobnejši terminologiji, dražljivi byronovski nihilizem preveč centrifugalen za družbeno vezivo slavne epske psevdozgodovine Slovencev. Kot zgodovinar je najbrž vsaj intuitivno razumel, da radikalni individualizem, s katerim so angleški romantiki izrekli nezaupnico predhodno centralizirani in atomizirani družbi industrijske revolucije (in kakršnega je v avtorsko dodelani formi svetu posredoval Byron), ni primeren za literarni profil skupnosti, ki se še vzpostavlja. Centrifugalnim tendencam, ki bi kot načelo onemogočale kakršnokoli artikulirano družbeno ureditev, se je moral Trdina vsaj na – javnost zadevajoči – *politični* ravni zoperstaviti. Če »Pripovedko« beremo na ozadju njegovih drugih spisov, se zdi, da pri tem morda ni šlo le za ideološko inercijo, temveč za reflektirano, intencionalno odločitev.

Konsenz z modernostjo: družbena pogodba in drugi razsvetljenski aspekti

Ob dejavnem soustvarjanju nove, meščanske in nacionalne skupnosti so med redko, a čedalje številčnejšo inteligenco krožile različne ideje, kaj bi prvo kohezivno spajalo. Moderni individualizem, stopnjevan do nihilizma, je v epu resda kritiziran *in toto*, kar se lahko v kontekstu tedanjega katoliškega nezaupanja do subjektivistične lirike zdi kot konservativna kritika z desne. Toda pripovedovalec vsaj ponekod implicira pozicijo na drugačen način moderne, racionalno urejene družbe, ki bi šla onkraj partikularnih razlik med svojimi pripadniki in se manifestirala kot njihov konsenz – in kot njihovo skupno dobro.

Poglejmo si, kako: vrnimo se k citatu, s katerim pripovedovalec pospremi Glasan-Bogov odpadniški govor. Tam kljub jasnemu krščanskemu okviru svoje epizirane psevdozgodovine Slovencev Trdinov pripovedovalec Glasan-Bogove zlobe ne prikaže kot inherentne drugim religijam (da se po svojem moralnem padcu najprej ustali pri islamskih Otomanih, je vsaj deloma dolg nacionalistično procesirani folklori); prav tako kritike ne nameni ateizmu (ki je bil v tem času demoniziran in preganjan tudi po vsem »krščanskem svetu«): vsi ti nazori so v poskusu epa subtilno zastopani kot sprejemljive alternative Glasan-Bogovemu nihilizmu. Pripovedovalec naravnost pove, da »vse čednosti in pravice«, ki so za Glasan-Boga nazadnje le »nespametno bledenje, traparija in nična, abotna zmišljenost«, spoštujejo »kristjan, Turek in nevernik« (Trdina, »Pripovedka od Glasan-Boga« 113).

Trdina se je torej pri razmisleku o tistem, kar danes teorija razume kot družbeno vez, naslonil na zglede iz francoskega razsvetljenstva. A če so ti – za slovensko literaturo presenetljivo moderni – zagovori tolerance bliže Voltairu, gre naracija včasih onkraj njegove propagande liberalnega individualizma pod benignim despotom; v psevdozgodovinski kolektivni *narodovi* akciji (ta sicer za skupno dobro transcendirata partikularizme, a je v skladu s folkloro stanovsko korporativna rekonkvista) po moralnem razkroju Glasan-Bogove vojske, katere vera ni več *emocionalna* religija srca (dobesedno »materina vera«) in ki ne spoštuje več *družbenih dogovorov*, se ta vsaj implicitno približa Rousseaujevi misli, ki svobodo v temelju pojmuje drugače kot Byronovi literarni liki.

Možnost navezave na Rousseauja vsekakor ni zgolj špekulacija: Trdina ga v svojem opusu omenja pogosteje kot Herderja ali Byrona – z njim pa si veliko deli tudi intelektualno.¹⁸ »Rousseauja sem prebral vsega, [...] nekatere spise in poglavja še po večkrat, n. pr. *Socialni ugovor* in 'Savojskega vikarja', ki je v njegovem *Emilu*,« piše v *Mojem življenju* (529). Njegovemu svobodoljubju je gotovo ustrezala misel, da so ljudje po naravi svobodni. Konec koncev je zreli Trdina tako kot Rousseau prvi avtor laične avtobiografije v svojem jeziku, ki pri obeh vsaj deluje osupljivo iskrena. Ko opisuje, »kako silno so me ganile, zanimale in navdušile vse njegove knjige«, izpostavi, da mu je pri Rousseauju »najbolj imponirala odkritost, da razklada brez ovinkov vse svoje predrzne nazore in velike grehe« (529). Takšna svobodoljubnost je bila v Trdinovih pogojih morda še bolj izstopajoča kot v Rousseaujevi Ženevi 18. stoletja. Tako kot Rousseau je Trdina v spominih pionirsko za svoj jezik pisal o masturbaciji in se pri tem skliceval na vzornika, oba pa sta jo opisovala s krivdo: »Obžaloval sem pisatelja, da se ni mogel izkupati« (Trdina, »Spomini II« 40).

Stičnih točk med obema avtorjema pa je še veliko: Trdinovo združevanje politične progresivnosti in ponotranjene vere ter drugi binomi njegove ambivalentne zapuščine (znanost – fantastika; razsvetljenska poučnost – romantični zanos; narodna folklorja – samoizpoved ...) so ob avtorjevih žanrskih inovacijah po svoje primerljivi Rousseaujevi karseda

¹⁸ »Glavne literarne zglede za Trdinovo spisje [...] je najbrž potrebno iskati prav v razsvetljenstvu 18. stoletja, predvsem v delih Voltaira in Rousseauja« (Kos, »Evropski vplivi« 31). Glede na daljši hvalospev Voltairu v *Mojem življenju* (529) je presenetljivo pisateljevo skoraj povsem nasprotno stališče v daljših spominih; delita si le podatek o tem, da se mu je posvetil bolj na kratko: »Onega sem se kmalu naveličal; iz teh kosmatih satir zija preočito nekakšna hudičeva hudobija; o krščanstvu sem imel jaz boljšo misel in sicer iz prepričanja na temelju zgodovinskem. Nevoljno sem vrgel debele vampe v kot in se lotil Rousseauja« (Trdina, »Spomini II« 40).

raznoliki dediščini v moderni politični in kulturni zgodovini Evrope.¹⁹ In ni dvoma, da je Trdina, ki je bral vsa Rousseaujeva dela, v svojem inherentnem političnem konfliktu med liberalnim nacionalizmom, univerzalno emancipacijo, zgodovinsko vednostjo in duhovnostjo lahko reflektiral številne aspekte Rousseaujeve misli. Pri tem je morda želel prepoznati tudi okvir, s katerim jih v svojem miselnem svetu regulira sam filozof.²⁰

V *Spominih* Trdina hvali »neizmerno število [Rousseauje]vih originalnih, krasnih idej« in »navdušenje za blagobitje vsega človeštva«, ki je zanj »ta junaška borba za pravico, resnico in svobodo« (Trdina, »Spomini II« 40). Da bi razumeli, kako subverziven se je moral zdeti Rousseaujev univerzalizem ob tedanjem vrenju nacionalizma, zadostuje manifestni pasus iz prve številke *Slovenije*, liberalnejšega od časopisov, ki so od leta 1848 naprej spodbujali epsko dejavnost: »Kar zrak živalim, je narodu narodnost. Ti sveti resnici je vedno nasproti stala silna laž, med Nemci nekdanj sebstvo pestvani kosmopolitsem (svetoderžavljanstvo), čigar glavno moč in pomembo razjasni sledeči pregovor: *kjer je dobro, je domovina*« (»Nekoliko besed« 1).

Cilji nekaterih Trdinovih vzorov pri pisanju so bili torej širši in daljnosežnejši od ciljev nove ideologije, ki je pisanje epa sploh zahtevala – in ki je bila za mladega Trdino še vedno dovolj odločilna, da kljub vplivu rousseaujevskega univerzalizma npr. nikoli ni presegel svoje nacionalistične skepse do Nemcev.²¹ A centrifugalnih teženj pri Trdini ne regulira le tipični etnični (posebno pa ne religiozni) ekskluzivizem, temveč bolj emancipatorni nazori, ki so se jim številni romantični nacionalisti (tudi nekateri samorazumljeni rousseaujevci) odpovedali.

¹⁹ Rousseau je bil po eni strani brez precedensa univerzalistični zagovornik splošne volje, ki je eden od temeljev demokratične emancipacije, po drugi pa pisec o singularnem, ki je v literaturi lastnoročno uveljavil že kmalu zatem povsem samoumevno samoopazovanje (Hauser 88–89). Njegovo idealiziranje vrnitve k naravi je navdihnilo nemške, angleške in druge romantike. Politično je vplival tako na jakobince in »plebejsk[e] in malomeščansk[e] radikalc[e]« Mazzinijevega tipa kot na Jeffersona (Hobsbawm 296). Če vsemu temu dodamo vpliv Rousseaujeve antiinstitucionalne religije srca na protirazsvetljenske romantike in morda celo na množičen razcvet protestantskih ločin v ZDA (Stark 69–71) v času Trdinove mladosti, je Rousseaujeva dediščina resnično vsestranska (Jež 65–69).

²⁰ Aspekti Rousseaujeve misli so Trdino lahko dosegli tudi posredno. Med drugim je bil navdušen nad francoskim sentimentalnim romanom *Paul et Virginie* (Trdina, »Spomini I« 136 in »Moje življenje« 510), v katerem se Bernardin de Saint-Pierre leta 1788 Rousseauju ni bližal le v deizmu in idealizaciji narave, temveč tudi v (sicer mili) kritiki razredne razslojenosti v francoskih sužnjeposestniških kolonijah.

²¹ K prejšnjima opombama: celó Trdinovo navdušenje za narodno, zaradi katerega ni mogel čisto ponotranjiti Rousseaujevega univerzalizma, se je v svoji romantični emfazi lahko legitimiralo z Rousseaujevim postavljanjem sentimenta nad suhoparni razum.

Emancipacijski motiv je bil sicer, pa četudi pogosto (in v Evropi čedalje pogostejše) globoko skrit, v samem jedru *političnega* nacionalizma. Ta se je namreč – v veliki meri navdahnjen z Rousseaujem – pojavil v francoski revoluciji in bil v prvih letih veliko inkluzivnejši od etnično, kulturno oz. jezikovno osredinjenega nacionalizma, ki se je medtem oblikoval vzhodno od Rena (Jež). Po Leerssensu je osnova modernega nacionalizma prav spojitev Rousseaujevega koncepta ljudske suverenosti in Herderjevega poudarka na kulturnih razlikah med ljudstvi (Leerssen, »Primitive Orality« 24–25). Srečanje med tema filozofoma, tako ključno za *politični* profil slovenskega kulturnega nacionalizma v drugi polovici 19. stoletja, se torej – specifično redistribuiran – morda odigrava tudi v tem delu, s katerim se je avtor odzval *estetskemu* klicu novega slovenskega časopisja po 1848 k stvaritvi narodne epopeje – oziroma, z današnjim besednjakom, nacionalnega epa.

S svojima konceptoma splošne volje in družbene pogodbe bi Rousseau Trdini kaj lahko služil kot ključni mislec *skupnega*, saj v nasprotju s številnimi progresivnimi intelektualci 19. stoletja slovenski pisatelj nikoli ni cenil Georga Wilhelma Friedricha Hegla.²² In filozofska motivacija bi nas morala dejansko zanimati, saj »Pripovedko« z alegoričnim razvojem problemskega junaka nekateri pojmujejo kot prvo slovensko filozofsko prozo (gl. Paternu, *Pogledi* 81; Kocijan 253).

Nekaj končnih opazanj

Namesto treh ločenih ravni modernih vplivov (ki so na nekaj srednjeevropskih inteligentov vplivali že desetletja, Herder in Rousseau pogosto posredno, Byron pa zlasti formalno) bi lahko govorili tudi o več izvorno modernih ideoloških *tenzijah*: med Rousseaujem in Herderjem; med Herderjem in zatajenim Byronom;²³ med Byronom in Rousseaujem (oz.

²² Trdina se je k nemškemu idealizmu obrnil šele potem, ko sta v njegovih ambivalentnih kontemplacijah religije in greha trčila krščanstvo in progresizem: »Seznamim se nekoliko s Kantom, Fichtejem, Schellingom in Hegelom, pogovarjaje se z znanci, ki so se pečali resneje od mene z nemškimi filozofi, in pa prebiraje glavne dokaze tudi sam v originalu. Sprevidel sem kmalu, da [...] modroznanstvo [...] samo po sebi ni rešilo nobenega glavnega vprašanja človeškega premišljevanja in dvomljenja« (Trdina, »Spomini II« 56; prim. »Moje življenje« 526, kjer Heglu očita »pangermanski šovinizem«). Da bi utemeljil svojo skepso do Hegla, se v nadaljevanju (v obojnih spominih) opira na velikega poljskega epika Adama Mickiewicza, ki nad njegovimi berlinskimi predavanji ni bil navdušen (Koropecy 120).

²³ Naposled nam ideološko trenje med Herderjem in Byronom lahko pojasni, zakaj je Jože Pogačnik v tem in drugih Trdinovih zgodnjih delih prepoznal mešanico

Voltaireom ali širše razsvetljenstvom). Byronovski presežni individualizem, narativno stopnjevan do ciničnega nihilizma, je bil v južnoslovenskih literaturah še razmeroma redka tema ali celo motiv. Ni pa bil Trdina z njim edinstven – in tudi prvi ne. Še več: malo pred njim ga je drug južnoslovenski romantični nacionalistični epik tudi podobno kontekstualiziral. Leta 1845 je namreč hrvaški pesnik Ivan Mažuranić naslovnega junaka *Smrti Smail-age Čengića* upodobil kot nesimpatičnega prav zaradi byronovskega nihilizma, ki ga je oddaljil od ljudi (Živančević-Sekeruš 480). V Mažuranićevem epu pa najdemo tudi odmev Rousseaujevih političnih pogledov na naravno pravo iz *Družbene pogodbe* (Fališevac 178, 183–184). To implicira, da Trdinov trk estetskega Byrona (s konotacijo vred) in političnega Rousseauja ni bil izjemno naključje. Sklepati je mogoče, da sta avtorja v primerljivem ideološkem okviru zgodnjega kulturnega nacionalizma (neločljivem od Herderja) dva radikalna (in izrazito nekompatibilna) pogleda na svobodo razporedila podobno. (Izključiti sicer ni mogoče niti možnosti, da je vsaj na katerega od njiju vplivala že dovršena redistribucija obeh protislovnih pogledov.)

Trdinov poskus nacionalnega epa je ob trenju med avtorjem in njegovim pripovedovalcem glede byronovskih vplivov²⁴ morda nehote najdaljnovidnejši v svojem neuspehu, da bi bil ep: »Pripovedka od Glasan-Boga« ni, kot implicira njen podnaslov, ep, temveč prozno besedilo.²⁵ Tudi če »Pripovedko« pogosto previdno imenujemo »prozni načrt«, je bila kmalu po nastanku z epskim podnaslovom objavljena brez dodatnih pojasnil. V vsakem primeru Leerssen, prav tako brez dodatnih pojasnil,

»tradicionaln[e] vsebin[e]« in »modern[e] idej[e]«, posredovano skozi »aktualistični idejni tip« (Pogačnik 246–247) – kar bi bila kot omenjeno tudi ustrezna oznaka romantičnega epa nasploh.

²⁴ Ni izključeno (prav tako pa ni mogoče dokazati), da je bilo Trdinovo odkritje zavestne metapozicije do svojega pripovedovalca kasneje tudi izhodišče za pionirski razmislek o avtobiografski prozi – in tudi za retrospektivne samoobtožbe. Prav tako pa je mogoče (in enako nedokazljivo), da je že k zamišljanju takšne pripovedovalske metapozicije do pisateljevega navdušenja prispevalo branje samoobtožb v Rousseaujevi avtobiografiji – po drugi strani bi k tej metapoziciji lahko prispevala že Trdinova refleksija Prešernovega opredeljevanja do svojega konfliktnega junaka Črtomirja v različnih delih prvega izdanega slovenskega epa *Krst pri Savici* (1836).

²⁵ Razen tega (pač nespregledljivega) kriterija »Pripovedka« izvrstno ustreza oznaki verzne povesti Viktorja Žirmunskega iz leta 1920: glavni junak ima izjemne individualne lastnosti; zgodba je postavljena v preteklost; določena je s konfliktno mejo z nekrščanskim drugim itd. (prim. Juvan xxvi–xxvii). Zgodba vsebuje tudi več lastnosti slovanske herojske epike (prim. Osolnik 112–113): opisuje junakovo mladost (brez rojstva) in herojska dejanja, preizkušnje in smrt. Junak se sicer ne poroči, a je njegova usoda – kar je prav tako značilno za slovansko epiko – podvržena naključnim okoliščinam, ki ga odvrnejo od prvotnih namer.

poudarja, da je več sodobnih *foundational epics* zloženih v prozi (Leerssen, *National Thought* 198). »Pripovedka« je torej pisana v formi, ki jo je Trdina pionirsko izbral okoli leta 1848 in ji ostal zvest vse življenje. Pa ne le on: v desetletju in pol po 1848 je proza – ki se nam še danes zdi med ključnimi področji slovenske literature – naposled postala osrednja zvrst novega meščanstva. Ker je to živelo in razmišljalo vse hitreje, je tudi njegova literatura, namenjena vse večji in vse bolj razslojeni, a hkrati tudi bolj izobraženi publikii, zahtevala zgradbene agilnosti brez precedensa.

Že ko je Trdina leta 1852 pionirsko prevajal spev iz *Iliade*, je to napravil »tako svobodno in po svoje«, da je »zanemarjal nalašč cezure, češ ker takih spon v jeziku ne potrebujemo« (Trdina, »Spomini II« 53). In čeprav je kot pisec ostal edinstven v mnogih pogledih, se je v desetletju, ki je sledilo, tendenca k prozi, ki jo je najprej izkazoval Trdina, začela uveljavljati med glavnino liberalnih meščanskih avtorjev. Meščanstvu, ki je racionalen razmislek in empirični dokaz cenilo bolj od zapovedanega kanona, se je verzna zgradba pripovedi zazdela kot še ena »spona«, ki po nepotrebnem zaustavlja živahen izraz neprestano spreminjajočega se čutnega, profanega sveta.

Dobro desetletje zatem, ko sta epsko formo parodirala Fran Levstik (»Ježa na Parnas«, 1854/61) in na vrhunski ravni Simon Jenko (»Ognjeplamtič«, 1855), je namreč Josip Jurčič svojo povest *Hči mestnega sodnika* začel z ugovorom Prešernovi napovedi »naših Homerov« v sonetu »Očetov naših imenitne dela«, ki pa se bere tudi kot ugovor klicem k homerskemu epu v slovenskem časopisju po letu 1848 (prim. Gandar 234). Tako kot iskanje narodne epopeje je bilo tudi Jurčičevo razpravljanje objavljeno v časopisju (ki se je po koncu Bachovega absolutizma vrnilo v javno življenje). A čeprav so tako pisci prvih let organiziranega nacionalnega gibanja kot za njimi Jurčič *kranjske* Homerje v Prešernovem sonetu brali kot *slovenske*, njegovo stališče do predlaganega homerskega epa ne bi moglo biti različnejše od njihovega:²⁶

[Z]astonj se še današnji dan obračamo po slovenskem polju, da bi iztaknili kje kakega Homerja. Med gobami, ki so v deževnem vremenu tod zrastle, še naletim na kako posamezno glivo, ki živi od danes do jutri, ali krepkejših vzrastkov vidimo le redko. [...] Bati bi se bilo tedaj tudi meni [...] ostre sodbe, ko bi svoj odlomek [...] v merjenih verzih pravil. Pa ne odvrča me od takega dela samo strah, ne – zakaj bi resnice ne povedal – tudi spoznanje nezmožnosti me naganja, da v prosti povesti povem, kar mi je razgrnila muza. (Jurčič 23)

²⁶ Predvidevanje v istem sonetu, da bodo novi Homerji pesnili o tem, »kako Metulum se Avgustu brani«, je konec koncev navdihnilo tudi Trdinov (dejanski) ep o Japodih.

Ob verzni zgradbi pa se Jurčič v ničemer ne odreka drugi pomembni komponenti homerskega epa – dolgi narativni formi, pri kateri so ga opogumili Levstikovi trije ključni prozni teksti iz leta 1858. Prozo je meščanska inteligenca do samoumevnosti ponotranjila ob branju časopisja in drugih neumetnostnih prozih besedil, ki so izhajala vse pogosteje in pokrivala vse večji nabor tem (prim. Kmecl, *Od pridige*). Še istega leta je isti Jurčič – ki je v le nekaj letih postal tudi profiliran liberalski časnikar – izdal prvi slovenski roman.

LITERATURA

- Dolgan, Marjan. »Janez Trdina – realist za folklorno masko«. *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo*, ur. Marijan Dovič, Goga / Založba ZRC, 2005, str. 93–107.
- Dovič, Marijan. »Mehka cenzura trdih besedil: od Trdinovih satiričnih hrušk do nacionalističnih bajk«. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, št. 34, 2023, str. 1–22.
- Dovič, Marijan. »Sto let po Janezu Trdini«. *Janez Trdina med zgodovino, narodopisjem in literaturo*, ur. Marijan Dovič, Goga / Založba ZRC, 2005, str. 7–14.
- Fališevac, Dunja. »Život i djelo Ivana Mažuranića: uz 200. obljetnicu rođenja Ivana Mažuranića«. *Kolo*, let. 24, št. 3, 2014, str. 165–185.
- Gandar, Kajetun. »Homer and Slovene Culture«. *Balkan Studies*, let. 10, št. 2, 1969, str. 225–250.
- Grafenauer, Ivan. *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva*. Zv. 2, Katoliška bukvarna, 1911.
- Hauser, Arnold. *Socialna zgodovina umetnosti in literature*. Zv. 2, prev. Helena Menaše, Cankarjeva založba, 1969.
- Hladnik, Miran. *Trivialna literatura*. Državna založba Slovenije, 1983, <https://lit.ijs.si/trivlit1.html>.
- Hobsbawm, Eric. *Čas revolucije. Evropa 1789–1848*. Prev. Mirko Avsenak, Sophia, 2010.
- Hrabal, Jiří. »Siegfried Kapper and the South Slavic Literary Culture of the Western Balkans«. *Slovo a smysl*, let. 19, št. 39, 2022, str. 39–58.
- Ilešič, Fran. *Noviji slovenski pisci. Životopisi i izbor tekstova*. Matica hrvatska, 1919.
- Janež, Stanko. *Poglavitna dela slovenske književnosti*. Obzorja, 1992.
- Jež, Andraž. *Stanko Vraz in nacionalizem. Od narobe Katona do narobe Prešerna*. Založba ZRC, 2016.
- Jurčič, Josip. »Hči mestnega sodnika«. *Zbrano delo*, zv. 4, Josip Jurčič, ur. Mirko Rupel, Državna založba Slovenije, 1951, str. 21–75.
- Juvan, Marko. »Uvod: panorama 'romantične pesnitve'«. *Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, ur. Marko Juvan, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2002, str. xv–xxxvii. Obdobja 19.
- Klobčar, Marija. »Prezrti zgodovinski kontekst izročila o kralju Matjažu«. *Studia mythologica Slavica*, let. 26, 2023, str. 121–143.
- Kos, Janko. »Evropski vplivi v literaturi mladoslovencev«. *Primerjalna književnost*, let. 10, št. 1, 1987, str. 29–41.
- Kos, Janko. »Levstik in Andersen«. *Slavistična revija*, let. 30, št. 3, 1982, str. 241–266.
- Kmecl, Matjaž. *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Mladinska knjiga, 1975.

- Kmecl, Matjaž. »Trdina, Janez«. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13, ur. Marjan Javornik, Mladinska knjiga, 1999, str. 319–321.
- Kocijan, Gregor. »Zgodovinska snov v pripovedni prozi med Vrazom in Jurčičem«. *Slavistična revija*, let. 24, št. 8, str. 251–257.
- Koropeckyj, Roman. *Adam Mickiewicz. The Life of a Romantic*. Cornell University Press, 2008.
- Leerssen, Joep. »Primitive Orality and Archaic Heroism: The Romantic Conception of Epic«. *Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, ur. Marko Juvan, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2002, str. 19–31. Obdobja 19.
- Leerssen, Joep. *National Thought in Europe. A Cultural History*. Amsterdam University Press, 2006.
- Leerssen, Joep. »Notes Towards a Definition of Romantic Nationalism«. *Romantik*, let. 2, št. 1, 2013, str. 9–35.
- Logar, Janez. »Pripombe k četrti knjigi«. *Zbrano delo*, zv. 4, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1952, str. 351–401.
- Mahnič, Anton. »J. Trdina«. *Rimski katolik*, let. 1, št. 4, 1889, str. 425–426.
- Majer. »Kralj Matjaž«. *Slovenija*, let. 1, št. 11, 1848, str. 44.
- »Nekoliko besed na bravce«. *Slovenija*, let. 1, št. 1, 1848, str. 1.
- Osolnik, Vladimir. »Nacionalne junaške pesnitve južnih Slovanov v obdobju romantike«. *Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, ur. Marko Juvan, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2002, str. 109–122. Obdobja 19.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk mitolojisi*. Zv. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Paternu, Boris. *Pogledi na slovensko književnost*. Zv. 2, Partizanska knjiga, 1974.
- Paternu, Boris. »Struktura in funkcija Jenkove parodije v razkroju slovenske romantične epike«. *Slavistična revija*, let. 16, št. 1, 1968, str. 7–64.
- Pogačnik, Jože. *Slovenska književnost I*. DZS, 1998.
- »Slavenov prihodnost«. *Slovenija*, let. 1, št. 18, 1848, str. 1.
- Slodnjak, Anton. *Pregled slovenskega slovstva*. Akademsko založba, 1934.
- Slodnjak, Anton. *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Mladinska knjiga, 1968.
- Stark, Werner. »Literature and Thought: The Romantic Tendency, Rousseau, Kant«. *The New Cambridge Modern History*, zv. 8, ur. Albert Goodwin, Cambridge University Press, 1976, str. 55–80.
- Subotić, Dragutin. *Yugoslav Popular Ballads. Their Origin and Development*. Cambridge University Press, 1932.
- Trdina, Janez. »Moje življenje«. *Zbrano delo*, zv. 3, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1951, str. 479–567.
- Trdina, Janez. »Pripovedka od Glasan-Boga ali Poskus narodne epopeje Slovencev«. *Zbrano delo*, zv. 4, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1952, str. 84–118.
- Trdina, Janez. »Pripovedka od zlate hruške«. *Zbrano delo*, zv. 4, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1952, str. 119–145.
- Trdina, Janez. »Spomini I«. *Zbrano delo*, zv. 1, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1946, str. 7–251.
- Trdina, Janez. »Spomini II«. *Zbrano delo*, zv. 2, Janez Trdina, ur. Janez Logar, Državna založba Slovenije, 1948, str. 5–351.
- Trdina, Janez. *Zgodovina slovenskega naroda*. Slovenska matica, 1866.
- Živančević-Sekeruš, Ivana. »What Is Byronic in Mažuranić's Work?«. *Romantična pesnitev. Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna*, ur. Marko Juvan, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2002, str. 477–482. Obdobja 19.

Janez Trdina's "Attempt at a National Epic" and the Influence of Modern Thought

Keywords: Slovenian literature / Trdina, Janez / Romanticism / Enlightenment / national epic / folklorization / 1848 and Slovenians

The article examines the relatively brief interest in the great Romantic epic in Slovenian during the twelve years before and after 1848, interpreting this period as a transitional phase between the age of verse for the few and the age of prose for the many. This period roughly marks the decline of feudal literary life and the rise of a bourgeois, nationally oriented literary order. Interest in the epic form among Slovenians diminished almost simultaneously with the introduction of artistic prose by the liberal wing of the Slovenian national movement to an expanding reading public. The unstable rupture of the concurrent influences that legitimized extensive narrative forms between the 1830s and 1850s—without abandoning the prestige of verse—can be analyzed through the example of Janez Trdina's work around 1848. While Trdina's "Defence and Extinction of the Iapodes" ("Bran in pogin Japodov," 1851) represents a more typical epic, particular attention is given to "The Tale of Glasan-Bog" ("Pripovedka od Glasan-Boga," 1850), an attempt at a "national epic" that, despite its intended impression of antiquity, can be read as a distinctly contemporary text for its time.

IZJAVA O DOSTOPNOSTI RAZISKOVALNIH PODATKOV

Za podporo tej raziskavi niso bili pridobljeni ali analizirani nobeni novi podatki.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.163.6.09Trdina.J.

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v49.i1.03>